

Fiergna alva e fiergna melna

Purtrets da las duas fiergnas indigenas

■ La fiergna alva e la fiergna melna èn animals da preda parentads però cun differentas pretensiuns al spazi da viver. La fiergna melna, selvadia e rara, preferescha guauds gronds e quiets e va or da via a l'uman. La fiergna alva percenter è pli frequentada e s'adatta fitg bain a l'ambient; uschia prenda ella perfin domicil en vitgs e citads. Omaduas spezias appartegnan al gener da las fiergnas per propri (Martes). Sper ils dus represchentants europeics cumpiglia quest gener anc tschintg ulteriuras spezias ch'èn da chasa en differentas parts da l'Asia resp. en l'America dal Nord. Cun excepziun da la fiergna alva vivan tut questas spezias en guauds, nua ch'ellas sa nutreschan da mammals pitschens, d'utschels e da lur ovs, ma er da coclas e d'altres parts da plantas.

Il gener da las fiergnas per propri tutgatar la famiglia dals mustailids. Da quella fan er part las ludras, ils tais, ils telpis, ils visuns e las mustailas. Ed entaifer l'orden dals carnivors appartegnan ils mustailids a la gruppada da las famiglias cun statura da chaun (ensemen cun ils chauns, ils urs, ils scuncs, ils pandas pitschens e las focas).

Fiergna alva

La fiergna alva u fiergna dal puppenalv (Martes foinea), magari er numnada fiergna da chasa, è la fiergna la pli derasada en l'Europa Centrala. Igl è quai la spezia che sa trategna regularmain en vischinanza da l'uman.

Descripziun

Sco tut las fiergnas ha er la fiergna alva in corp lunghent e chommas relativamain curtas. La cua è vaira lunga e spessa. Da la fiergna melna sa differenziescha la fiergna alva exteriuramain tras la furma e la color dal tachel sin la gula. Tar la fiergna alva è quel – sco ch'il num da l'animal di gia – da color alva; savens sa burta el e tanscha fin sin las chommas davant.

Il pail è da color brin grischa e d'ina consistenza plitost groppa. In'ulteriura differenza tar la fiergna melna furma il nas cler e las plantas-pe senza pail. Ultra da quai è la fiergna alva in pau pli curta e pli greva che ses parent. Ils animals cuntanschan ina lunghezza dal corp e dal chau da 40 fin 54 centimeters, ina lunghezza da la cua da 22 fin 30 centimeters ed in pais da 1,1 fin 2,3 kilos.

Derasaziun e spazi da viver

Fiergnas alvas èn derasadas en vastas parts da l'Eurasia. Lur territoris da derasaziun tanscha da la Spagna sur l'Europa Centrala e dal Sid (inclusiv las inslas mediterranas) e l'Asia Centrala fin en la Mongolia e la regiun dal Himalaya. Ina populaziun ch'è vegnida introducida en ils Stadis Unids per guadagnar pellitschas ha pudì s'establi en il stadi federativ Wisconsin.

Fiergna alva (animal giuven).

Fiergna melna en ses ambient natural.

FOTO: PD

Sco sulet represchentant dals mustailids per propri n'è la fiergna alva nagin abitant dal guaud. Ella preferescha enstagl cuntradas avertas cun in pau bostaglia e singulas plantas e viva savens en territoris grippus. En la muntogna è ella da chattar fin en autezzas da 4000 meters sur mar. Sco suondacultura è la fiergna alva savens preschenta en vischinanza d'abitadis. Là sa trategna ella en parcs, clavads u er en chasas (surchombras); perquai vegn ella er numnada fiergna da chasa.

Moda da viver

La fiergna alva è surtut activa da notg; durant il di sa retira ella en in zup. Zups nativals furman tranter auter sffessas, mantuns da crappa u taunas bandunadas d'alters animals (ella sezza na chavan però naginas taunas). Savens sa retira la fiergna er en edificis sco stallas u surchombras. Ils gnies vegnan pulstrads cun pail, plimas u material da plantas. Da notg sa metta la fiergna alva en tschertga da vivonda. Per ordinari fa ella quai per terra; ella è bain in bun raivider, ma sin plantas raiva ella be darar fitg ad aut.

Sco la gronda part da las fiergnas viva er la fiergna alva a moda solitaria. Ordifer il temp da paregliaziun evitescha ella il contact cun auters animals da la medema spezia. I sa tracta d'in animal territorial che marchescha ses revier cun il secret da glondas d'odur u che defenda almain quel cunter fiergnas alvas da la medema schlattaina.

La grondezza dal revier è variabla, ma pli pitschna che quel da la fiergna melna. Ils reviers pon cumpigliar surfatschas tranter 12 e 210 hectaras; lur grondezza dependa da la schlattaina – mastgels han pli gronds reviers che femellas – sco er da la stagiun (l'enviern è il revier pli pitschen che la stad) e da la purschida da nutriment.

Nutriment

Fiergnas alvas èn omnivors opportunistics che sa nutreschan però surtut da charn. Ellas tschiffan mammals pitschens (per exempel ruiders u cunigls), utschels e lur ovs, raunas, insects ed auters. La stad furma material da plantas, surtut coclas e fritgs, in'impurtanta part da lur nutriment.

Magari entran ellas er en giagliners u chasets da columbas. Cun sbatter en panica las alas vegn il reflex da mazzar da la fiergna alva adina puspè provocà da nov, uschia che quella mazza tut ils animals che sa chattan en il chaset, er sch'ella na po betg magliar tuts.

Multiplacaziun

La paregliaziun ha lieu ils mais da stad (zercladur fin avust). Damai ch'il scherm ruauusa in temp, partureschan las femellas ils pitschens pir la proxima primavaira (il mars u l'avrigl). Uschia cumpiglia l'interval tranter la paregliaziun e la naschientscha ovgi mais, entant ch'il temp da purtanza sco tal dura be in mais.

Per ordinari naschan trais u quatter pitschens; ils novnaschids èn tschorvs e nivs. Suenter in mais avran els ils eglis, suenter dus mais vegnan els dsidis e l'atun èn els abels da viver a moda independenta. La madirezza sexuala cuntanschan els en la vegliadetgna tranter 15 e 27 mais. L'aspectativa da vita en libertad munta a trais onns, la vegliadetgna maximala a diesch onns. Tut sgira da l'uman (per exempel in parc da la natira) pon ellas daventar bundant pli veglias (fin a 18 onns).

Fiergna alva ed uman

Magari fa l'uman chatscha sin fiergnas alvas pervi da lur pail. Quai succeda però bundant main savens che la chatscha sin fiergnas melnas, damai ch'il pail da la fiergna alva vala sco main custaiavel. Ultra da quai vegn la fiergna alva persequitada sco animal nuschaivel che penetrescha en stallas d'utschels u da cunigls. Er la tendenza da la fiergna alva da viver en edificis, surtut surchombras, po manar a conflicts cun l'uman.

En pli è la fiergna alva enconuscenta sco animal che fa donn vi dad autos cun morder tras cabels ed uders u donnegiar material d'isolaziun. Cuntrari a quai ch'i vegn savens pretendì n'è quest cumpurtament betg d'attribuir a la chalur restanta dal motor u a la savur che duai apparentamain attrair l'animal. Probablmain è l'interess da la fiergna alva vi da l'auto surtut collià cun marcaziun da revier d'animals da la medema spezia.

Cun auters plets: Betg l'emprima fiergna ch'è sa zuppada sut l'auto ha don-

negià quel, mabain la segunda fiergna ch'è daventada aggressiva pervi da la savur dal contrahent. Per tegnair davent las fiergnas dals autos vegnan offerents differents meds d'agid.

Las fiergnas indigenas èn suttamessas al dretg da chatscha: Tant la fiergna alva sco er la fiergna melna pon vegnir sajettadas en rom da la chatscha bassa.

Fiergna melna

La fiergna melna u fiergna dal puppenmellen (Martes martes), magari er numnada fiergna nobla, è derasada en l'Europa ed en l'Asia dal Vest. Ella è in'abitanta dal guaud.

Cuntrari a ses parent indigen, la fiergna alva, na suonda la fiergna melna betg l'uman e n'è perquai betg da chattar en vischinanza d'abitadis.

Descripziun

Il pail da la fiergna melna è da color da chastogna u brin stgir. Il tachel sin la gula è brin melnent e finescha vers engiu en furma radunda. Tant areguard la color sco er areguard la furma sa differenziescha quel pia dal tachel sin la gula da la fiergna alva.

Il pail d'enviern è lung e da saida; la stad è il pail pli curt e main fin. Er la fiergna melna ha in corp lunghent e chommas plitost curtas; cuntrari a la fiergna alva èn las plantas-pe però cuvertas cun in pail fitg spess.

La cua è relativamain lunga e spessa; cun raiver e siglir serva quella sco organ da l'equiliber. Characteristic per il chau èn las ureglias en furma triangulera e cun urs mellens. Il nas è stgir, quai che differenziescha supplementarmain la fiergna melna da la fiergna alva.

La lunghezza dal chau e dal corp munta a 45 fin 59 centimeters, la cua vegn 16 fin 28 centimeters lunga. Il pais tanscha da 0,8 fin 1,8 kilos. Ils mastgels vegnan fin in terz pli grevs ed er in pau pli gronds che las femellas.

Derasaziun e spazi da viver

La fiergna melna è derasada en vastas parts da l'Europa e da l'Asia dal Vest. Ses territoris da derasaziun tanscha da las Insulas Britannicas fin en la Sibiria Occidentala, en il sid fin sin las inslas da la Mar Mediterrana ed en il sidost fin en las muntognas dal Caucasus e da l'Elbrus. L'animal manca en l'Islanda, en la part settentriunala da la Scandinavia ed en parts da la Penisla Iberica.

Ses spazi da viver furman ils pli differents guauds, surtut però guauds da feglia e guauds maschadads. En la muntogna è la fiergna derasada fin al cunfin dal guaud.

Moda da viver

Da tut ils represchentants dal gener da las fiergnas per propri è la fiergna melna l'abitant dal guaud il pli stget. Fiergnas melnas raivan fitg bain e pon siglir fin a quatter meters. En posiziun da raiver èn ellas ablas da volver ils pes per fin a 180 grads. En lur reviers installeschan ellas plirs gnies, per il pli en cuvels da plantas, magari er en gnies da stgils u en gnies d'utschels da preda bandunads. En quests lieus sa retiran ellas durant il di; enten far stgir e durant la notg van ellas alura en tschertga da vivonda.

Fiergnas melnas enconuschan in cumpurtament territorial; lur reviers marcheschan ellas cun il secret da lur glondas analas ed abdominalas. Envers mastgels da la medema spezia defendan ellas ils cunfins da lur revier; il territoris d'in mastgel po però sa cruchar cun ils territoris da pliras femellas. La grondezza dal revier è fitg variabla; quel dals mastgels è però adina pli grond che quel da las femellas. Er differenzas stagiunals sa laschan observar; l'enviern èn ils territoris fin a 50 procent pli pitschens che la stad.

Nutriment

Sco la fiergna alva è er la fiergna melna in magliatut. Ella preferescha mammals pitschens sco mieurs-sfuigna u stgils ed er utschels e lur ovs. En pli vegnan magliads reptils, raunas, glimajas, insects e capiergnas. Sia preda mazza la fiergna melna cun ina morsa en la tatona. Fritgs, coclas e nuschs furman surtut vers la fin da la stad e durant l'atun ina part dal nutriment; da quel temp fa la fiergna melna er provisiun per l'enviern.

Multiplacaziun

Er tar la fiergna melna ha la paregliaziun lieu da stad e naschan ils pitschens – pervi dal scherm che ruauusa – pir l'avrigl da l'onn proxim. Il svilup dals animals giuven sumeglia quel da las fiergnas alvas. Per ordinari naschan trais pitschens. Tar la naschientscha han quels ina lunghezza da radund 10 centimeters. Ils animals giuven restan ovgi emnas en il gnieu avant ch'els cumenzan a raiver enturn. Cun 12 fin 16 emnas èn els madirs da viver a moda independenta; magari restan els però anc fin la proxima primavaira en vischinanza da la mamma.

Durant il segund onn da vita, cun 14 mais, cuntanschan els la madirezza sexuala. Savens sa multipliteschan els però pir en il decurs dal terz onn da vita. Fiergnas melnas pon cuntanscher ina vegliadetgna da 16 onns; en la natira moran ellas per ordinari avant il dieschavel onn.

Malgrà che la fiergna melna e la fiergna alva sa sumeglian fitg ferm na datti probablmain nagina cruschada tranter las duas spezias.

Fiergna melna ed uman

La denominaziun «fiergna nobla» deriva dal fatg ch'il pail da la fiergna melna era pli baid bundant pli tschertgà che quel da la fiergna alva. Perquai è la fiergna melna per part vegnida decimada vaira ferm tras la chatscha. Ma damai che ses territoris da derasaziun è fitg vast, na vala la spezia betg sco periclitada. Problematic è però il fatg che la fiergna melna è dependenta da grondas surfatschas da guaud; quai l'ha fatg disparir en bleras regiuns.

Parentà stretgamain cun la fiergna melna è il zibelin che viva en la taiga da l'Asia dal Nordost. Quel è surtut enconuscent pervi da las pellitschas ch'èn ordvart custaiavlas.

La preschentaziun:
Dossier «Fiergnas».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=1298
www.chattà.ch